

МОСХОФОРΟΣ, КРИОФОРΟΣ, ИХТХИС САЗВЕЖЂА, МИТОЛОГИЈА И УМЕТНОСТ

ЕФСТРАТИЈЕ ТЕОДОСИЈУ¹, ВАСИЛИЈЕ Н. МАНИМАНИС¹, СЕА ГОЈЕТ,²
МИЛАН С. ДИМИТРИЈЕВИЋ³

*¹Department of Astrophysics, Astronomy and Mechanics
School of Physics, University of Athens, Zographou 157 84, Greece*

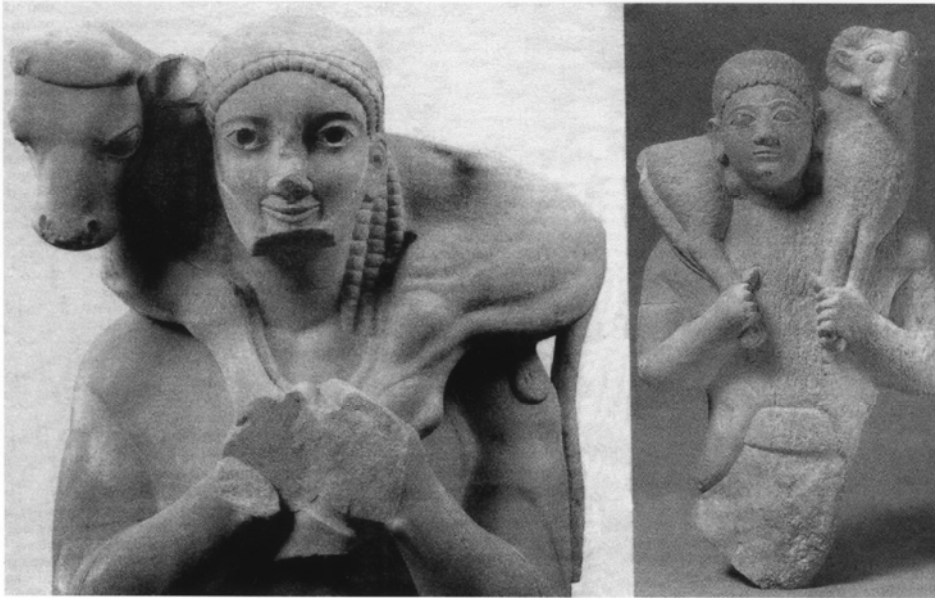
*²School of Philosophical and Historical Inquiry
University of Sydney, Camperdown 2006, Australia*

*³Astronomical Observatory, Volgina 7, 11160 Belgrade, Serbia
e-mail: etheodos@phys.uoa.gr*

Резиме. Да би размотрили утицај небеске митологије и прецесије Земљине осе ротације на уметност, разматрамо овде могућу везу између античких статуа грчких богова и сазвежђа, односно такозваних астрономских ера. Наиме да ли Мосхофорос (носач телета) у музеју на Акропољу у Атини има везе са ером Бика, у току које је сазвежђе тога имена (Taurus) садржало тачку пролећне равнодневице (Υ), или можда статуа Криофорос (носач овна) из Аполоновог храма у Куриу (Кипар) означава еру Овна (Aries). На крају, да ли Ихтхис (риба) у катакомбама и на поду катедрале у Калимносу означава не само Исуса Христа, него такође и еру Риба (Pisces)?

1. УВОД

Опште усвојени закључак је да су астрономска знања антике организовали и кодификовали стари Грци у последња четири века пре н.е., посебно Хипарх (2. век пре н.е.) у својим радовима, па је и обликовање имена северних сазвежђа грчки допринос. Ипак, обликовање посебно зодијакалних сазвежђа, био је динамичан процес, који је еволуирао током више миленијума, од истока до запада, од севера до југа и много је народа ту учествовало, као на пример Кинези (Gurshtein, 2004).

Слика 1: **Лево:** Мосхофорос, Музеј Акропоља у Атини. **Десно:** Криофорос из Аполоновог храма у Куриу (Кипар).

Зодијак је према Алену (Allen, 1899) настао у Месопотамији: *“Много теорија је било понуђено за његово место настанка и време формирања; али данас изгледа постоји општа сагласност мишљења да је настао, углавном како га данас имамо, у древној еуфратској астрономији, могуће само са шест знакова, Бик (Taurus), Рак (Cancer), Девица (Virgo), Шкорпија (Scorpio), Једнорог (Capricornus) и Рибе (Pisces), а касније био подељен због постојања дванаест пуних месеца годишње на још шест делова.”* (Allen, 1899, стр.1)

Друго веома важно питање је: ‘Да ли су сазвежђа формирана и именована само према свом облику или су и други чиниоци имали утицаја?’ Неки истраживачи – на челу са Ал Суфијем (903-986) и његовим *‘Описом звезда некретница’* (964) – сматрају да су обриси сазвежђа утицали на настанак њихових имена, али по нашем мишљењу ово изгледа вероватно само у случају Шкорпије (Scorpius). Други подржавају супротни став. Они кажу да су стари астрономи (који су били веома искусни посматрачи неба) желели не само да обједине неке групе звезда него такође да употребе сазвежђа као „небеске ознаке“. То је постигнуто када су групе звезда повезане са митологијом и народном историјом. На тај начин је лепа грчка митологија остала да живи на небу.

Професор Александар Гурштајн је у својим фундаменталним радовима (Gurshtein, 1993, 1995a, 1995b, 1997, 1998, 2004, и нарочито 1995a) заузео ово друго становиште, узимајући као пример аустралијске аборидине. Он сматра да су имена небеских објеката као што су сазвежђа веома постојана, као и

географски називи. У складу са тим покушава да утврди епоху када су установљена зодијакална сазвежђа, узимајући њихову симболичку вредност и примењујући је на четири годишња доба. Следећи његове кораке, покушали смо да продужимо средишњу идеју коју је дао у класичну грчко-римску антику и стару Персију, и да нађемо могуће утицаје промене астрономских ера на уметност.

2. ЧЕТИРИ ГОДИШЊА ДОБА И ПОЛОЖАЈИ ЗОДИЈАКАЛНИХ САЗВЕЖЉА

Може се узети као чињеница да је идеја појаса Зодијака била првобитно зачета да би се обележила привидна годишња путања Сунца на еклиптици. Ахил Тације (четврти век) дао му је име «еклиптика», које је заменило претходно «круг међу зодијима (зодијакалним знацима)». Овај значајан астроном, филозоф и свештеник, правдао је ново име чињеницом да када год се Месец нађе у средишту зодијакалне зоне за време једног од својих синода долази до помрачења. Дакле дванаест зодијакалних сазвежђа обележавају привидну путању Сунца на небу. Тих сазвежђа је дванаест због «светости» овог броја (као производа савршених бројева 3 и 4) и зато што Сунце прелази приближно 30 степени месечно на небеском своду у току свога привидног годишњег кретања, тако да је $30^\circ \times 12 = 360^\circ$, т.ј. потпуни круг.

Напоменимо да је у почетку њихов број био мањи. Овенден (Ovenden, 1966) је претпоставио да су их начинили људи који су живели између 2000 и 3000 пре н.е. на око 36° северне географске ширине. Рој (Roy, 1984) је покушао да идентификује могуће ствараоце сазвежђа, и његови кандидати су Феничани, Египћани, Вавилоњани и Минојци. Вавилонски астрономи су установили коначну листу од 12 зодијакалних сазвежђа приближно једнако распоређених око еклиптике. Такође су је касније поделили на дванаест једнаких делова, „знакова Зодијака“, именујући сваки према најближем сазвежђу (Thurston, 1994).

Захваљујући дуготрајним и систематичним посматрањима, стари посматрачи-астрономи повезали су изглед ноћног звезданог неба са одговарајућим годишњим добима сунчево-тропске године. Повезујући положај Сунца када има своје максималне висине са одговарајућим трајањем дана и ноћи, или са азимутом његовог изласка и заласка, одредили су четири главне тачке привидног годишњег кретања Сунца по еклиптици: тачке две равнодневице (еквinoxија) (Υ 21. марта и Υ' 22 септембра) и два солстиција (E 22 јуна и E' 22 децембра). Откриће ова четири основна положаја Сунца на еклиптици било је веома значајно. Пошто су оне означавале почетак и промену четири годишња доба. То је било важно за људе који су живели у тим вековима, пошто су тако тачно знали када да ору, сеју, жању или лове, судећи само по привидном кретању Сунца међу звездама и сазвежђима.

Дакле, прво су створене четири групе сазвежђа, четири основне, које су показивале и привремено дефинисале сваку од четири тачке. Ова сазвежђа су током дугих временских периода мењала место услед кретања земљине осе познатог као прецесија еквinoxија. Полаган али непрекидни помак на запад тачака где небески екватор пресеца еклиптику догађа се тако да се Υ , Υ' , E и E' померају за приближно 50 лучних секунди годишње или 1° сваке 72 године. Сходно томе, приближно сваких 2150 година „знаци зодијака“ или приближно зодијакална сазвежђа која дефинишу ова четири главна положаја сунчевог кретања се промене, а сваких 25,800 година сва сазвежђа се враћају на почетне положаје после потпуног циклуса.

Табела 1. Квартети основних зодија (знакова) од 6000. пре н.е. до 4500. године

(Једно од различитих мишљења о трајању астрономских епоха)

	ПРОЛЕЋЕ	ЛЕТО	ЈЕСЕН	ЗИМА
6000-4500. пре н.е.	Gemini	Virgo	Sagittarius	Pisces
4500-2000. пре н.е.	Taurus	Leo	Scorpius	Aquarius
2000. пре н.е. – 1.	Aries	Cancer	Libra	Capricornus
1-1950.	Pisces	Gemini	Virgo	Sagittarius
1950-4500.	Aquarius	Taurus	Leo	Scorpius

Табела 1 представља приближне периоде када су различити “знаци” или сазвежђа једнаке дужине, била, јесу или ће бити у положајима еквinoxија и солстиција. Али пре увођења дванаест једнаких “знакова”, најранија сазвежђа нису била једнаке дужине, чак ни у квартету! Ову чињеницу подржао је Геминус: *‘Али знаци начињени од непокретних звезда нити су једнаки по величини нити начињени од истог броја звезда’* (Heath, 1932, стр. 126). Ова чињеница, као и она да неки узимају за почетак епохе улазак Сунца у «знак зодијака» а други у зодијачко сазвежђе, и да постоје различите дефиниције небеског положаја почетка знака, ствара прилично неслагање у одређивању почетка и краја поједине епохе. Важно је такође да су ови датуми за догађај када се приликом еквinoxија или солстиција Сунце појављује унутар граница сазвежђа, а то је догађај који се не може посматрати. Према томе, Табела 1 даје само једно од неколико различитих мишљења, како да се разматрани астрономски период подели у астрономске епохе или ере.

Сваки квартал сазвежђа узима име оног које је у тачки пролећне равнодневице (Υ) у току одговарајуће епохе. Али пошто је уређивање сазвежђа извршено у првом хиљадугодишту пре н.е., када је пролећна равнодневица била у сазвежђу Овна (Aries), зовемо (Υ) *прва тачка Ariesa (Овна)* чак и данас а симбол (Υ) је уствари упрошћена скица главе са овнујским роговима. Древно име зодијачког сазвежђа које дефинише тачку јесење равнодневице настало је од *Χηλαί Σκορπίου* (= Шкорпијина кљешта) и највероватније је у току истог периода промењено у *Zυγός* (=Вага односно

теразије) да би означавало једнаку дужину дана и ноћи (тамни и осветљени део дана од 24 ч.), приликом јесење равнодневице. Дакле од тада, Вага (Libra) је једино зодијакално сазвежђе названо према неживом објекту.

У време Хипарха (други век пре н.е.) сазвежђе Овна (Aries) било је у првој дванаестини (0° до 30°) зодијачког круга (знак и сазвежђе су били истоветни), док је данс у последњој (330° до 360°). Услед прецесије екваторијала, сазвежђа зодијакалне зоне се непрекидно померају од једне дванаестине до следеће. Године 2000. пре н.е. зодијакална сазвежђа су се налазила у дванаестинама одговарајућих кућа. Aries (Ован) је био називан *Вођа небеских знакова* (Principes signorum coelestium), *Вођа Зодијака* (Principes zodiaci) и *Предводник армије Зодијака* (Ductor exercitus zodiaci), док данас Рибе (Pisces) имају назив Вођа небеског мноштва (Allen 1963, стр. 76, 337).

Источне религије биле су дубоко под утицајем астрономских појава; приписивале су им дубоко астролошко значење, узимајући сваки улазак Сунца у нови астролошки знак као почетак нове сунчане или космичке ере за Универзум. За време сваке од ових епоха, приписивали су богу-Сунцу облик који је одговарао сазвежђу у коме је био његов лик.

Напоменимо такође, да је, као што се може видети из Табеле 1, у раном историјском периоду од 4500 до 2000 пре н.е., сазвежђе Бика (Taurus) било прво у кругу Зодијака, оно у коме је пролећна равнодневица. Р. Х. Ален пише у свом фундаменталном раду : „*Taurus... је свугде било једно од најранијих и најистакнутијих сазвежђа, можда прво које је установљено, зато што је обележавало пролећну равнодневицу од око 4000. до 1700. пре н.е., у златном периоду архаичне астрономије*“ (Allen 1899, стр. 378). Сходно томе, када је тачка пролећне равнодневице била у сазвежђу Бика, готово сви народи источног Медитерана су приносили бика на жртву. У Египту, бог-Сунце Озирис, био је рођен у облику ове животиње, док је у индији бог Шива јахао на великом белом бику, Надију, и постојала је традиција према којој је бик разбијао годишње космичко јаје, дозвољавајући тако рођење нове године

Стога је народ Ирана у том периоду користио Бика, примарни симбол мушке плодности, да представи пролеће. Персијски свештеници узимали су Бика као симбол религије, као што се може видети на рељефу на троструком порталу Апантана палате и у декорацији храмова Митре. Божанство Сунца Митра, обожаван у Тарзусу, чији се култ проширио у Европи и Азији, увек је на статуама и рељефима приказиван како жртвује бика, често међу симболима зодијакалних сазвежђа (види нпр. Von, Ćirković, Milosavljević, 2002); а претставе митраистичког бика су уобичајене на гемама. Митра жртвује живородног космичког бика, чија крв оплођује растиње. За време митраистичких мистерија, у току чина жртвовања бика, претпостављено је да су они који се иницирају били прожети божанском есенцијом у облику крви и меса бика. (Theodossiou and Danezis, 1994); у старој Грчкој су се такође током Кабиријских мистерија верници купали у крви жртвованих

бикова, док су за време Елеусинских и Бахових ритуала на преваранте бацали клетве под кожама свеже жртвованих бикова.

Осим тога, бик је присутан у декорацији древних Минојских палата и храмова (*tavrokathapsia*). Бик зодијачког знака, можда је био чувени критски бик, познатији као Европин бик. Ипак, сматрамо да је сазвежђе Бика добило своје име раније, пошто се египатско обожавање „небеског бика“ – бога Аписа – Озириса, проширило по свим источно медитеранским земљама.

У Старом Завету, такође, налази се „златно теле“ које је направио Арон када је Мојсије био отсутан, на планини Синају, са одговарајућом симболиком. Према „Изласку“, Арон је примио златне минђуше и *‘начинио... ..идола изливеног у облику телета, кога је обликовао алатом. Тада су рекли ‘Ово су ваши богови’ (Exodus 32:4)*. Када је Мојсије сишао са брда Синај, веома се растужио и молио је Бога да опрости народу и Арону: *‘Када сам погледао, видео сам да сте сагрешили Господу, вашем Богу; направили сте идола обликованог као теле... ..Узео сам од вас ове грешне ствари, теле које сте направили, и бацио сам га у ватру; онда сам га разбио...’ (Deuteronomy 9:16,21)*. У сваком случају, чињеница је да данас многи истраживачи више воле да говоре о традицијама и слојевима традиција док су њихови претходници говорили о изворима.

Штавише, сазвежђе Лав, које симболизује летњи солстициј, у истом периоду је претстављено на Лављим вратима у Микени, као и на рељефу троструког портала у палати Апантана у Персеполису у комбинацији са Биком. Ипак, треба бити веома опрезан, замка у коју лако може да се упадне је да се изабере изоловане чињенице из неповезаних култура да би се начинило уопштавање. Без обзира на то, мислимо да имамо доста чињеница од старе Персије до Грчке и Рима, у односу на обожавање Бика: Јупитер као бик – Европин бик – бик Митре.

Квартет сазвежђа је употпуњен са Шкорпијом, распрострањеном као симбол у старим вавилонским и египатским изворима. Они који проучавају Уранографију (проучавање фигура и облика на ноћном небу), знају да сазвежђе Шкорпија „убада“ Сунце бацајући га у водену област Водолије (Aquarius), који вероватно симболизује обилне зимске кише и поплаве река Тигар и Еуфрат у Месопотамији. Ово водено сазвежђе чини позадину за Сунце које даје светлост у току његовог зимског силаска у царство мртвих: распрострањено веровање у митологији древних Месопотамских цивилизација. Такође је познато да се сазвежђе Бика помиње у најстаријим сумерским таблицама са клинастим писмом, као бик великог бога Ану – Господара Неба – док сазвежђе Водолија одговара Енкију, великом богу вода. Слично је, важни вавилонски бог Ниниб поистовећиван са сазвежђем Бика а Нергал са сазвежђем Лава.

Сматрамо да је значајно да у Месопотамији нису нађени натписи који се односе на сазвежђа Ован (Aries) или Рак (Cancer), док напротив постоје спомени на Једнорога (Capricornus), симбол вавилонског бога океана, Еа или Шумаршу, који одговара сумерском богу Енкију. У Мул-апин клинастим

таблицама (седми век пре н.е.), налазе се каталози 36 звезда означених као звезде богова Еа, Ану или Енлил.

Рак (Cancer), као симбол лета, алегоријски означава промену сунчевог понашања. Наиме када Сунце прође кроз тачку летњег солстиција Е, оно престаје да се у тренутку поднева „пење“ ка северу и сваког следећег поднева достиже све мању и мању висину изнад хоризонта, што је кретање уназад, као код рака.

У квартету Риба су „двоструки“ знакови: Рибе (Pisces), Близанци (Gemini), Девица (Virgo) и Стрелац (Sagittarius). Рибе су двоструке када их представимо шематски, а Gemini су близанци Кастор и Полукс, који су, као пролећни знак од око 6000. пре н.е., били извор новог живота за неолитске људе и симбол пролећног буђења природе. Девица (Virgo) симболише богињу Мајку Земљу, универзалну мајку (Ge+мајка = Demeter, девица virgo Ceres). Сазвежђе Девица (Virgo) је дакле повезано са богињом Деметром Demeter, Мајком Земљом према значењу њеног грчког имена, и богињом земљорадње; али истовремено оно слави Ћерку, Персефону. Дакле и симболизам овог знака је двострук, а повезан је са полодношћу, пошто је Богиња девица представљена на небеској карти како држи клас жита. Управо зато се најсјанија звезда у сазвежђу зове Spica (клас жита).

Стрелац (Sagittarius) је ловац, кентаур Хирон са својом двоструком природом: пола човек, пола коњ. Дакле сазвежђе можемо да окарактеришемо као «двоструко». У неолитском квартету, Стрелац гађа Сунце, присиљавајући га да започне свој „силазак“ према подземном свету (јужној полулопти), падајући у водено сазвежђе Јужне рибе (Piscis Australis).

Око 2000. пре н.е., када су Вавилонци заснивали систем мерења времена, тачка пролећне равнодневице је заузела место када се Сунце приближава Овну. Ипак, прецесија Земљине осе има за последицу, како смо већ поменули, померање екваторијалних тачака, тако да се тачка пролећне равнодневице стално помера „уназад“ кроз знакове приближно брзином од једног знака сваких 2100 година. То је стара тема са обимном литературом. Дискутовао је Hartner (1965), а Rogers (1998) пише прегледни чланак о пореклу вавилонског Зодијака. Истина је да су од око 3200 пре н.е. до око 1359 пре н.е., Месопотамци полако почели да додају симболе и богове, који ће касније бити употребљавани у Зодијаку. Око 1350. пре н.е., видимо да ови симболи који су раније постојали почињу да се повезују са сазвежђима на небу, а цео систем је комплетиран око 500. пре н.е. и тада вероватно пренет старим Грцима, као целина, око петог века пре н.е., а они су организовали и кодификовали имена зодијакалних знакова и осталих сазвежђа. Дакле коначна имена северних сазвежђа су грчки допринос и грчка митологија је преживела на небу.

Две хиљаде година пошто су Вавилонци дефинисали тачку пролећне равнодневице у знаку Овна, Сунце је почело да се приближава знаку Риба. Ова чињеница се приближно поклопила са рођењем Христа, и веома је вероватно да је то разлог што је ΙΧΘΥΣ један од првих симбола

Хришћанства, т.ј. иницијали који значе Исус Христ, Божји син, Спаситељ. Сматрамо да хришћански симбол риба потиче од приближавања Сунца (у тачки пролећне равнодневице) Рибама. Михаел Молнар (Molnar, 1999) сматра да је то средњовековна идеја. Наше мишљење је да није у праву. Постоје хришћанске гробне плоче са симболом рибе, као једна из четвртог века са натписом ΙΧΘΥΣ ΖΩΝΤΩΝ (ЖИВИ), и хришћански симбол рибе.

Симбол рибе и реч ΙΧΘΥΣ налази се такође у катакомбама Светог Калиста (крипта Луцине – трећи век) у Риму. Према Цезијусу: *‘рибе представљају ΙΧΘΥΣ од Ιησούς Χριστός Θεού Υιός Σωτήρ, риба је увек била симбол ране хришћанске вере* (Allen 1899, стр. 340-341).

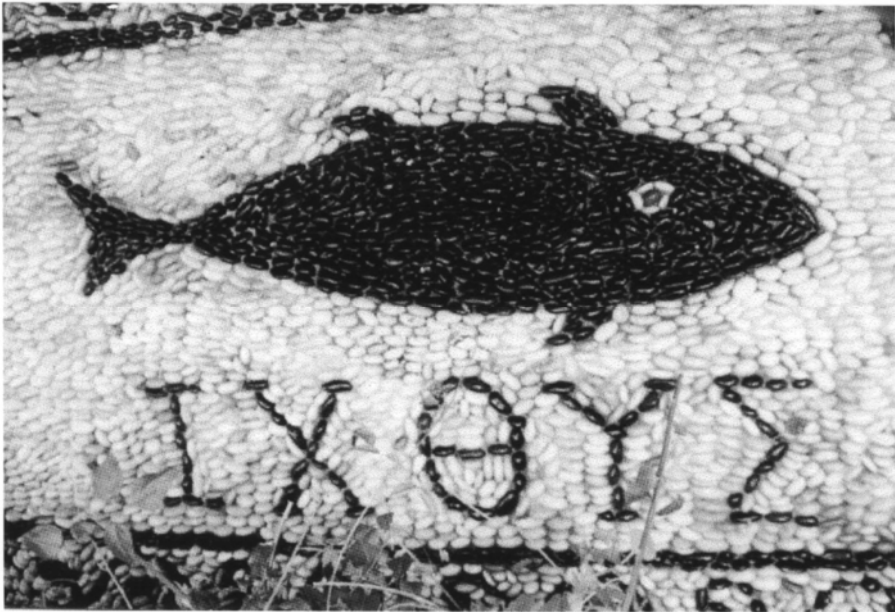

Figure 2: ΙΧΘΥΣ (Ихтхис): Риба насликана на поду улаза у Катедралу на грчком острву Калимос.

Дакле следи да је око 2000 година после Христовог рођења (услед раније поменуте неодређености небеског положаја почетка знака, постоје различите процене о датуму када ће започети „ера Водолије“), у тачки пролећне равнодневице, Сунце дошло у близину знака Водолије. То је чињеница која обележава нашу епоху као „еру Водолије“, у вези са покретом Новог доба (New Age), како чујемо или читамо у медијима. Само Сунце ће, према неким, бити у сазвежђу Водолије око 2700. године.

Слика 3: Добри Пастир из крипте Луцине у катакомбама Светог Калиста (Рим, 3. век).

Слика 4: Саркофаг у катакомбама Светог Калиста (Рим, 3. век).

Слика 5: ΙΧΘΥΣ (Ихтхис): Еухаристијска риба (катакомбе Светог Калиста, Рим 2. век).

3. ЗАКЉУЧЦИ

Подржавамо поглед да за време одговарајућих астрономских ера, представљање појединих сцена на скулптурама има карактеристичну тежњу, која указује на смену зодијакалних сазвежђа, која пролазе кроз тачку пролећне равнодневице (Υ). Посебно указујемо да мермерна статуа *Мосхофороса* (= ‘носач телета’) у музеју на Акропољу у Атини (Сл. 1 лево) – и овај тип (стил) фигура – одражавају еру Бика или утицај ове ере, у којој је сазвежђе Бика (*Taurus*) заузимало Υ ; док камена статуа *Криофорос* (= ‘носач овна’) из Аполоновог храма у Куриу (Кипар) (Сл. 1 десно) означава еру Овна (*Aries*). Вајари, вероватно под утицајем овог прелаза, заменили су теле или малог бика на човековом рамену са овном на одговарајућим статуама. Ипак, веома вероватно се могу наћи и касније статуе оваквог типа, Пошто је остао утицај ове ере, као што је у духовима уметника остао спомен и на ранију еру Бика. Дакле скрећемо пажњу да статуа *Мосхофорос* може бити и старија, пошто вероватно слави крај ере Бика. Исто тако, предлажемо археолозима да додатно истраже везу скулптура са астрономским ерама и њихов утицај. Слично, статуа *Криофорос* из Аполоновог храма на Кипру, може бити каснија, пошто симболизује следећу еру, еру *Ariesa* - Овна. Додатно напомињемо да је, када је тачка пролећне равнодневице била у Овну, божанство Сунца било представљено као пастир златне косе који носи

овна на плећима. Можда је то значење „Доброг Пастира“ у катакомбама Светог Калиста у Риму (трећи век). У току ере Овна, овнујски рогови су красили главу Амона-Зевса; Александра Великог су многи уметници такође представљали са овнујским роговима на глави, као сина Амона-Зевса. Удаљени одјек ове ере је Микеланђелова статуа Мојсија са овнујским роговима.

Слика 6: Хришћански симбол из катакомби Светог Калиста (Рим, 2. век).

На крају, 2200 година после почетка ере Овна, Υ тачка је ушла у сазвежђе Риба, што је био догађај који се приближно поклопио са Исусовим рођењем (Theodossiou и Danezis, 2000). Због тога се, према неколицини истраживача, Христ означава као Велики рибар и симбол му је риба (Ихтхис). То је значење «Еухаристијске рибе» (други век) и симбола рибе са речима ΙΧΘΥΣ у катакомбама Светог Калиста. Слично, то објашњава мозаичку представу рибе на поду на уласку у Катедралу на грчком острву Калимос: она означава како Исуса Христа, асоцирајући на ΙΧΘΥΣ, иницијале који значе Исус Христ, Божји син, Спаситељ, тако и еру Риба. Ова чињеница указује на астрономске корене бројних хришћанских симбола, као и на могући допринос веома старих астрономских идеја у изражавању дела хришћанских догми.

Да закључимо, покушали смо да нађемо однос између астрономских ера и симбола у уметности античког, грчко-римског периода. Наша хипотеза може бити и погрешна, пошто неки научници сматрају да је појам „ера“

вероватно модерни мит, формулисан у раним 1900'; ипак, сматрамо да овакав рад даје прилику истраживачима да покушају да нађу сакривене тајне односе између науке и уметности.

Захвалница

Овај рад је урађен у оквиру пројекта «Астрономија, историја и филозофија», потписаног између Астрономске опсерваторије у Београду и Катедре за Астрономију, Астрофизику и Механику, Школе за Физику, Универзитета у Атини. Такође је део пројекта 146022 *Историја и епистемологија природних наука*, код Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

Литература

- Allen, R. H.: 1899, *Star Names: Their Lore and Meaning*, Dover Publications (1st edition). New York.
- Archie, E. Roy: 1984, "The origin of the constellations", *Vistas in Astronomy*, **27**, 171.
- Bon, E., Ćirković, M. M., Milosavljević, I.: 2002, "A new proposition for redating the Mithraic tauroctony scene", *Astronomische Nachrichten*, **6**, 579.
- Gurshtein, A.: 1993, "The origin of the Zodiacal constellations". *Vistas in Astronomy*, **36**, 171.
- Gurshtein, A.: 1995a, "When the Zodiac Climbed into the Sky", *Sky & Telescope*, **90**, no 4, 28.
- Gurshtein, A.: 1995b, "Prehistory of Zodiac dating: three strata of Upper Palaeolithic constellations". *Vistas in Astronomy*, **39**, 347.
- Gurshtein, A.: 1997, "The origin of constellations", *American Scientist*, **85**, 264.
- Gurshtein, A.: 1998, "The evolution of the Zodiac in the context of ancient Oriental history". *Vistas in Astronomy*, **41**, 507.
- Gurshtein, A.: 2004, "Relevant queries in respect to the archaic Chinese sky", In Orchiston, W., Stephenson, R., Debarbat, S., and Njha, I.-S. (eds.). *Astronomical Instruments and Archives from the Asia-Pacific Region*. Seoul, Yonsei University Press, 75.
- Hartner, W.: 1965, "The Earliest history of the Constellations in the Near East and Motif of the Lion-Bull Combat", *Journal of Near Eastern Studies*, **24** (xxiv), no 2, 1.
- Heath, Th. L.: 1932, *Greek Astronomy (Gemini)*, pp. 123-41, Dover Publications. New York.
- Molnar, M.: 1999, *The star of Bethlehem: The Legacy of the Magi*, Rutgers University Press.
- Ovenden, Michael: 1966, "The origin of the constellations", *Philosophical Journal*, 1.
- Rogers, J. H.: 1998, "Origins of the ancient constellations: I. The Mesopotamian tradition, II. The Mediterranean traditions", *Journal of British Astronomical Association*, **108**, I: 9 and II: 79.
- The New International Version Bible*: 1984, Zondervan Bible Publishers.
- Theodossiou, E. and Danezis, E.: 1994, *Measuring the Timeless Time – Time in Astronomy* (in Greek), Diavlos Publ., Athens.
- Theodossiou, E. and Danezis, E.: 2000, *ICHTYS — Astronomy-History-Philosophy* (in Greek), Diavlos Publ., Athens.
- Theodossiou, E. and Danezis, E.: 1991, *The Stars and Their Myths — An Introduction to Uranography* (in Greek), Diavlos Publ., Athens.
- Thurston, Hugh: 1994, *Early Astronomy*, Springer, New York, Berlin.

MOSCHOPHOROS, KRIOPHOROS, ICHTHYS CONSTELLATIONS MYTHOLOGY AND TIME

In order to consider the influence of celestial mythology and the precession of Earth's rotation axis on art, we discuss here the possible connection between the ancient statues of Greek gods and the constellations or the so-called astronomical eras. Namely does the *Moschophoros* (=‘calf-bearer’) in the Museum of the Acropolis of Athens has relation with the ‘era of Taurus’, during which the constellation Taurus occupied the point of the vernal equinox (Υ), or the stone *Kriophoros* (=‘ram-bearer’) from the temple of Apollo in Kourio (Cyprus) signifies the ‘era of Aries’. Finally, does the Ichthys (= fish) in the Catacombs and on the floor of Kalymnos Cathedral signifies not only Jesus Christ but also the ‘era of Pisces’.